

Сорока Т. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови та перекладу

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ АКЦІОНОМЕНІВ ІЗ СЕРЕДНІМ СТУПЕНЕМ ПОЛІСЕМІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексичної семантики акціономенів сучасної англійської етнолінгвокультури, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягала в послідовному зведенні слів на позначення цінностей через типові ідентифікатори до акціономенів з максимально узагальненим характером. Проведений комплексний аналіз співвідношення акціономенів четвертої групи із середнім ступенем полісемії показав, що кожна лексична одиниця визначається, з одного боку, самостійністю, а з іншого – певною когерентністю з іншими словами, формуючи взаємопов'язані групи в межах семантичного простору системи цінностей. Оскільки структура кожного з проаналізованих слів *glory, piety, spirituality, civilization, democracy, beauty, good, virtue, hope, diligence, charity, blessing* характеризується дев'ятьма лексичними значеннями, то вони, у свою чергу, семантично поєднуються з іншими акціономенами, розкриваючи при цьому якісні характеристики об'єктивної реальності, стосунків людей у суспільстві, нормативних категорій та духовних сутностей. Дев'ятнадцять семантичних ознак («state (of), condition», «quality of», «act (of), action(s)», «in phrases», «in plural», «virtue», «attitude(s)», «person(s)», «thing(s), object(s)», «feeling (of)», «worth, merit», «righteousness», «kindness», «property», «benefit, profit», «belief(s)», «bliss», «praise, thanksgiving», «aid»), маючи скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом із вихідних семем, координують різноманітні відношення між досліджуваними акціономенами у вигляді перетинів та збігів лексичних значень, що переконує в чіткому відображенні системності лексики на рівні слів.

Ключові слова: акціономен, лексичне значення, генералізована сема, семантична ознака.

Постановка проблеми. Лексика мови становить систему, цілісну організацію із взаємопов'язаними й взаємозалежними ділянками, які, у свою чергу, мають власні властивості і підлягають законам існування цієї цілісності. Ідеї формалізованої систематизації слів на основі матриці стали основоположними для сучасних описів лексики, бо саме в ній найяскравіше відображено специфіку національного світосприйняття.

Аналіз останніх досліджень. Вперше формалізовані основи семантичної класифікації лексики були сформульовані й обґрунтовані науковими співробітниками відді-

лу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України на чолі з відомим вітчизняним вченим М. М. Пещак [1]. Саме звідси пішли дослідження теоретичної та прикладної лінгвістики на матеріалах лексикографічних джерел, де найвиразніше розмежовуються явища мовлення і мови, а лексичні значення слів визначаються як мовні факти. Цю методику слідом за М. М. Пещак та її учнями поглибила М. П. Фабіан, зокрема, при дослідженні етикетної лексики в українській, англійській та угорській мовах [5, с. 19].

Метою пропонованої статті є розкриття семантичної структури четвертої групи дев'ятизначних акціономенів¹ сучасної англійської мови, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантична структура будь-якої системи слів у словнику є мережею семантичних відношень, що спостерігаються між словами певної системи, і «семантична структура цих систем має описуватися у термінах змістових відношень» [6, с. 76].

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. На позначення компонентів змісту семемі використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні вводимо термін *генералізована сема* (ГС), під якою розуміємо семантично-похідну ознаку (СО), яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом із вихідної семемі.

Процедура збору фактичного матеріалу і виділення семного складу лексичних значень акціономенів полягає в таких послідовних етапах:

1) З тлумачних словників англійської мови за допомогою прийому суцільної вибірки виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні та імпліцитні вказівки на форми і засоби передачі аксіологічного знання, в результаті чого укладається картотека мовного матеріалу. Зазначимо, що спочатку формується попередній перелік лексем, які виступають конвенційними цінностями англійської спільноти, наприклад: *life, truth, love, progress, sovereignty, honour, God, law, beauty*. Далі до цього списку слів застосовується метод ступінчастої ідентифікації [3], який «дозволяє визначити лексико-семантичну групу слів як сукупність одиниць,

¹Акціономен (від грецького *ἀξία* – «цінність» і латинського – *potep* – «ім'я, назва») є робочим терміном, запровадженим у науковий обіг автором для позначення найменування цінності.

що тлумачаться через одні й ті ж слова-ідентифікатори» [4, с. 107]. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів через *типові ідентифікатори* (термін Е.В. Кузнецової [2]) до слів з максимально узагальненим характером і проводиться до тих пір, поки в зіставлюваних тлумаченнях не виникне ситуація взаємної ідентифікації, яка сигналізує про те, що подальший розклад значень за допомогою слів тієї ж мови неможливий. Кінцеві ідентифікатори приймаємо за лексико-семантичні одиниці на позначення цінностей, що містять стійкі комплекси семантичних компонентів, які існують в інших аксіономенах.

2) За одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний та якісний склад слів на позначення цінностей, а також їхня семантика.

Лексичний і семний склад аксіономенів сучасної англійської мови представлений 150 лексичними одиницями, які містять 1192 генералізовані семи. За ступенем полісемії та семантичними особливостями аксіономени досліджуємо в напрямі від найбільш багатозначних до моносемічних.

До слів із середнім ступенем полісемії відносимо дев'яти-, восьми-, семи-, шести-, п'яти-, чотири-, три- та двозначні аксіономени, семантика яких розкривається за допомогою вказівок на реалії, що пояснюють або виділяють суттєві ціннісні ознаки.

Дванадцять лексичних одиниць *glory, piety, spirituality, civilization, democracy, beauty, good, virtue, hope, diligence, charity, blessing* входять до складу четвертої групи дев'ятизначних аксіономенів, які утворюють між собою дев'ятнадцять семантичних спільностей.

Об'єднані СО «state (of), condition», аксіономени *glory, piety, spirituality, civilization, democracy* уточнюють стан, обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує через характеристику абсолютного задоволення, втіхи² (*glory: «a state of absolute gratification, contentment»*), побожності (*piety: «the state of being pious»*), відданості Богові, релігії (*spirituality: «the state of being dedicated to God, religion»*), високого рівня соціального розвитку, що відображається в культурі, науці, промисловості, державному устрої (*civilization: «an advanced state of human society, in which a high level of culture, science, industry, and government has been reached»*), безкласовості й рівноправності (*democracy: «a social condition of classlessness and equality»*).

Тлумачення якості за значенням лексичних одиниць (СО «quality of») *glory, piety, spirituality, beauty, good, virtue* узгоджується з відповідним узагальненим позначенням, наприклад, слави (*glory: «a good quality that makes you admire someone or something»*), благочестя (*piety: «the quality of being pious»*), духовності (*spirituality: «the quality of being spiritual»*), краси (*beauty: «an individually beautiful quality»*), доброти (*beauty: «the quality of being good»*), добродетності (*virtue: «the quality of being morally good»*).

Слово *piety* пов'язане з іменниками *civilization, charity, blessing* на підставі СО «act (of), action(s)», що передає щиросердечну дію (*piety: «devout act»*), процес досягнен-

ня цивілізованого рівня розвитку (*civilization: «the act of bringing or achieving civilization»*), благодійницький акт (*civilization: «a charitable act»*), благословення (*civilization: «the act or words of a person who blesses»*).

Лексичні одиниці *glory, good, virtue, hope, diligence* широко вживаються у спілкуванні та обумовлюються ситуативним контекстом у виразах (СО «in phrases»): **Old Glory** – (розм. варіант англ. мови) державний прапор США (відповідає ГС «thing, object»), **get any good of smth.** – (Irish) to get understanding [букв. (ірландський вираз) зрозуміти щось] (відповідає ГС «awareness, understanding»), **by [in] virtue of smth.** – за допомогою чогось, через щось, завдяки чомусь (відповідає ГС «aid»), **forlorn hope** – безнадійна справа (відповідає ГС «affair»), **legal due diligence** – правова/ юридична експертиза; юридичне обов'язкове обстеження (відповідає ГС «opinion, view, estimate»).

Форма множини аксіономенів *glory, piety, spirituality, beauty, good* сприяє урізноманітненню їхньої лексичної семантики (СО «in plurals»). Так, *glories* позначає гарні, вражаючі, гідні похвали речі («a thing that is beautiful, impressive, or worthy of praise»), *pieties* – багатослівне, часто беззмістовне мовлення («profuse talk; lofty phrases»), *spiritualities* – річний грошовий дохід церковної установи («church revenue»), *beauties* – приємні й привабливі риси чогось («the pleasing and attractive features of something»), *goods* – предмети торгівлі («articles of trade; merchandise»).

В національно-культурній традиції англійського народу словами *piety, good, diligence* позначаються християнські чесноти (СО «virtue»), перші два з яких уособлюють благочестя й добро (*piety, good: «moral virtue»*), а третє – старанність у виконанні важкої праці (*diligence: «the virtue of hard work»*). А за лексичним значенням «ставлення» (СО «attitude(s)») до лексичних одиниць *piety, diligence* наближається *charity*, кожна з яких виражає певні стосунки між людьми й ставлення до чого-небудь, наприклад: шанобливість до батьків, до старших або родини (*piety: «a pious attitude to parents, superiors, or family»*), дбайливість, ретельність у виконанні роботи (*diligence: «the attitude of someone who works very hard and very carefully»*), доброзичливість (*charity: «a kindly and lenient attitude towards people»*).

Різним ступенем семантичної близькості відзначаються зв'язки між аксіономенами *hope, democracy, good, spirituality, virtue, charity, blessing*, які попарно групуються, об'єднуючись відповідною ознакою. Наприклад, семантика іменників *hope* та *democracy* стосується визначення людини або групи людей (СО «person(s)»), вказуючи на того, на кого покладається надія (*hope: «a person that gives cause for hope»*), або тих, чий простий соціальний статус відрізняється від привілейованої еліти (*democracy: «the common people of a community as distinguished from any privileged class»*). Надії й сподівання на очікуваний успіх, розраду можуть також бути пов'язані з предметами, речами, явищами або подіями (СО «thing(s), object(s)»). Цей факт відображено в тлумаченнях слова *hope* – «something that is hoped for; something that seems likely to bring success or relief». А загальне визнання краси предмета в межах зазначеної ознаки міститься в семантичній структурі іменника *beauty* – «a beautiful thing». Перетинаючись в СО «feeling (of)» на

² Тут і далі з метою полегшення читачького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

позначення людських почуттів, аксіономени *hope* і *charity* вирізняються упевненістю у можливості здійснення бажання в майбутньому (*hope*: «the general feeling that some desire will be fulfilled») та співчуттям до тих, хто бідує або попав у немилість (*charity*: «benevolent feeling, especially toward those in need бідувану or in disfavour»).

Аксіономен *good* встановлює зв'язки зі словами *spirituality*, *virtue*, *charity*, *blessing*, відношення між якими характеризуються тематичними перетинами, торкаючись духовної й матеріальної сфер. Так, аксіономени *good*, *virtue* об'єднуються СО «worth, merit», «righteousness» за морально-позитивним значенням ціннісного та праведного рівнів особистісних якостей: (*good*: «worthy of, meriting or justifying»), (*virtue*: «positive moral qualities»), а для лексичних одиниць *good*, *charity* спільним є значення доброзичливості (СО «kindness»: *good*: «kind behaviour»; *charity*: «kindness and tolerance in judging others»). Дві пари аксіономенів *spirituality*, *good* та *good*, *blessing* за СО «property», «benefit, profit» констатують факти володіння якоюсь власністю, на прикладі церковного (*spirituality*: «Church property») або персонального майна (*good*: «personal property»), а також узагальнюють добрі наслідки для кого-, чого-небудь (*good*: «benefit or advantage to someone or something»), (*blessing*: «a special mercy, or benefit»).

Тема віри в Бога й благоговійного признання божественних істин знайшла своє відображення в семантиці аксіономенів *piety*, *spirituality* (СО «belief(s)»), що підтверджується лексичними значеннями (*piety*: «a strong respectful belief in a deity or deities»), (*spirituality*: «religious belief»).

Тлумачення слів *glory* і *blessing*, об'єднаних СО «bliss», «praise, thanksgiving», зводяться до позначення блаженства, щастя (*glory*: «bliss of heaven»; *blessing* «complete bliss»), молитовного звернення до Бога у формі поклоніння або подяки перед трапезою й після неї (*glory*: «praise that you give when you worship Gods»; *blessing* «a short prayer of thanksgiving before or after a meal»).

Добровільна матеріальна допомога («the voluntary giving of aid, typically in the form of money, to those in need») або духовна поміч, що посилається людині од Бога («aid offered by God»), передаються семантикою іменників *charity* та *blessing* (СО «aid»).

Крім здатності утворювати між собою семантичні спільності, аксіономени четвертої групи характеризуються ще й додатковими лексичними значеннями: *glory*: «слово-замінник для назв вінчик, німб, сяйво, ореол» («another word for halo, nimbus, aureole»), «слава, популярність» («repon»), «розкіш, пишнота, блиск» («splendour, magnificence»); *piety*: «суворе додержання релігійних принципів» («strict adherence to religious principles»), «повага до батьків, вітчизни» («regard for parents, homeland»); *spirituality*: «прихильність до духовного життя людини» («spiritual inclination»), «відданість релігійним цінностям» («attachment to religious values»), «благочестя, побожність» («piety»), «духовенство» («the clergy»); *civilization*: «спосіб життя певного народу, нації, регіону» («way of life of a particular people, nation, region»), «інтелектуальне, культурне й моральне вдосконалення» («intellectual, cultural, and moral refinement»), «будь-який тип культури (суспільства), що розглядається в певному місці й часі» («any type of

culture, society, of a specific place, time»), «досконалий рівень соціального розвитку» («the an advanced level of social development»), «великі міста або заселені райони як протиставлення рідко заселеним областям, пустелям тощо» («cities or populated areas, as contrasted with sparsely inhabited areas, deserts, etc»), «нація, народ, суспільство» («nation, society»), «вигоди сучасного життя» («the conveniences of modern life»); *democracy*: «урядова система, що базується на принципі мажоритарності» («a system of government based on the principle of majority decision-making»), «принципи соціальної рівноправності» («principles of social equality»), «контроль організації її членами, які мають право добровільно брати участь у процесі прийняття рішень» («the control of an organization by its members, who have a free and equal right to participate in decision-making processes»), «демократичний дух» («democratic spirit»), «державна влада» («political power»), «правило більшості» («majority rule»), «демократична держава» («democratic state»); *beauty*: «краса – квантове число як науковий термін у фізиці елементарних частинок» («Physics. quantum number»), «схвальний відгук у шотландському, австралійському й новозеландському варіантах англійської мови – Яка краса!» («(Scot, Austral, and NZ) «exclamation You beauty! – an expression of approval»»), «ідеальний приклад» («ideal instance»), «привабливий зовнішній вигляд людини» («pleasing personal appearance»), «вродлива жінка або дівчина» («a beautiful woman or girl»), «шарм» («charm»); *virtue*: «ефективна сила, дія» («effective force»), «відповідність укладу життя й поведінки встановленим морально-етичним принципам» («conformity of one's life and conduct to moral and ethical principles»), «цнотливість, невинність; целибат» («virginity; celibacy»), «в архаїчному значенні – хоробрість, мужність, сміливість» («Obsolete. bravery»); *hope*: «ймовірність здійснення чогось бажаного» («a chance that something desirable will happen»), «джерело успіху, удачі» («the source of success»), «хотіння, бажання» («wish, desire»), «сподівання» («expectation»); *diligence*: «старання й наполеглива праця» («careful and persistent work»), «ступінь піклування» («the degree of care»), «належна увага» («proper attention»), «в архаїчному значенні – обачність» («Obsolete. caution»), «ретельність» («assiduity»), «поштова карета, диліжанс» («stagecoach»); *charity*: «сукупність організацій, які спільно розглядаються як об'єкт благодійності або пожертвування» («the body of organizations viewed collectively as the object of fundraising or of donations»), «м'якість; поблажливості; терпимість» («leniency»), «добродійна установа» («a charitable institution»); *blessing*: «щастя; удача» («good fortune»), «милість, ласка, даровані Богом» («favour bestowed by God»), «схвалення» («approval»).

Висновки дослідження. Отже, проведений комплексний аналіз аксіономенів четвертої групи із середнім ступенем полісемії показав, що семантична структура кожного з них виступає системою значень, які певним чином організовані. При цьому лексичні значення одних слів на позначення цінностей англійської духовної культури вступають у семантичні відношення з іншими, встановлюючи перехід від індивідуального тлумачення до трактування в межах інших груп аксіономенів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні ціннісної парадигми французького мовного соціуму з дослідженням багатозначної та моносемічної структури аксиономів.

Література:

1. Клименко Н. Ф., Пешак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко, М. М. Пешак, І. Ф. Савченко. – К.: Наукова думка, 1982. – 251 с.
2. Кузнецова Э. В. Категория типичных идентификаторов как основа для выделения лексико-семантических групп (на материале глаголов русского языка) / Э. В. Кузнецова // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск: Новосибирский гос. ун-т, 1971. – С. 110–112.
3. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы металингвистики. – Л.: Ленинградский гос. ун-т им. А.А.Жданова, 1973. – С. 84–95.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. унта, 1984. – 148 с.
5. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах: [монографія] / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. – 256 с.
6. Lyons J. Language and Linguistics. An Introduction / John Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 356 p.
7. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by: J. A. H. Murray: Vol. 1-12. – Oxford: the Clarendon Press, 1970. – Vol. 1. – 1240 p.; Vol. 2. – 1308 p.; Vol. 3. – 740, 488 p.; Vol. 4. – 628, 532 p.; Vol. 5. – /2/, 516, 758 p.; Vol. 6. – /2/, 528, 820 p.; Vol. 7. – /2/, 277, 1216 p.; Vol. 8. – /2/, 1217, 1676, 936 p.; Vol. 9. – /2/, 586 p.; Vol. 10. – /2/, 587, 1211, 396 p.; Vol. 11. – /2/, 404, 565, 493 p.; Vol. 12. – 1970 p.; Supplement, 1975. – VIII, 542, 325 p.

Сорока Т. В. Семантическая структура английских аксиономов со средней степенью полисемии

Аннотация. Стаття посвящена исследованию лексической семантики аксиономов английской этнолингвокультуры, которые квалифицируются как ценностно-обусловленные реестровые единицы лексикографических источников толкования слов. Процедура ступенчатой идентификации как средство выявления вербальных манифестаторов семантических компонентов значений состояла в последовательном сведении слов, обозначающих ценности, через типичные идентификаторы к аксиономам с максимально обобщенным характером. Проведенный комплексный анализ соотношения 12 аксиономов четвертой группы со средней степенью полисемии показал, что каждая лексическая единица определяется, с одной стороны, самостоятельностью, а с другой – определенной когерентностью с другими словами, формируя взаимосвязанные группы в пределах семантического пространства системы ценностей. Поскольку структура каждого из проанализированных

слов glory, piety, spirituality, civilization, democracy, beauty, good, virtue, hope, diligence, charity, blessing характеризуется девятью лексическими значениями, то они, в свою очередь, семантически объединяются с другими аксиономами, раскрывая при этом качественные характеристики объективной реальности, межличностных отношений людей в обществе, нормативных категорий и духовных сущностей. Девятнадцать семантических признаков («state (of), condition», «quality of», «act (of), action(s)», «in phrases», «in plural», «virtue», «attitude(s)», «person(s)», «thing(s), object(s)», «feeling (of)», «worth, merit», «righteousness», «kindness», «property», «benefit, profit», «belief(s)»), «bliss», «praise, thanksgiving», «aid»), имея сокращенно-обобщенное содержание, которое выводится логическим путем из выходных семем, координируют различные отношения между исследуемыми аксиономами в виде пересечений и совпадений лексических значений, что убеждает в четком отображении системности лексики на уровне слов.

Ключевые слова: аксионом, лексическое значение, генерализованная сема, семантический признак.

Soroka T. Semantic structure of the Ukrainian axionomens with the average degree of polysemy

Summary. The article is dedicated to the investigation of the nouns denoting national values in their formalized representation on the material of the English language. The polysemantic axionomens consisting of 9 lexical meanings have been taken from the modern English thesauri by means of the step-identification procedure of matrix method. Matrix representation of non-material values gives an opportunity to describe in detail the structure of lexical meanings of axionouns, to distinguish the degree of their related semantics, to expose the functional character of generalized semes forming definite structures within the framework of analyzed words. Complex analysis of 12 axionomens glory, piety, spirituality, civilization, democracy, beauty, good, virtue, hope, diligence, charity, blessing interpreted with 108 lexical meanings has been made in the present research. In the process of investigation it has been defined that the semantic structure of the every analyzed axionomen is regarded as the individual system of lexical meanings organized under certain rules. Axionomens are united with 19 semantic indications: “state (of), condition”, “quality of”, “act (of), action(s)”, “in phrases”, “in plural”, “virtue”, “attitude(s)”, “person(s)”, “thing(s), object(s)”, “feeling (of)”, “worth, merit”, “righteousness”, “kindness”, “property”, “benefit, profit”, “belief(s)”, “bliss”, “praise, thanksgiving”, “aid”. It considers being perspective to investigate all lexico-semantic sub-systems of the value paradigms of the French language society.

Key words: axionomen, lexical meaning, generalized seme, semantic indication.